

HALINA NOWAKOWSKA

Katedra Pielęgniarstwa, Gdański Uniwersytet Medyczny
e-mail: h.zwierz@gumed.edu.pl

Realizacja postulatów procesu bolońskiego w opiniach studentów

Uniwersytet to instytucja, której fundamentalnym zadaniem jest zdobywanie i przekazywanie prawdy naukowej. Do niedawna edukacja akademicka postrzegana była jako wartość sama w sobie, obecnie zaś dominuje postrzeganie uczelni wyższej jako instytucji ekonomicznej, od której oczekuje się szybkiego przygotowywania siły roboczej. W takiej perspektywie edukacja wyższa sprowadzona zostaje do roli edukacyjnego przemysłu nastawionego na sprzedaż usług. Dyplom akademicki z symbolu wiedzy i wykształcenia, a więc wartości samej w sobie, staje się towarem. Wydarzeniem, które wymusiło przeobrażenia w systemie szkolnictwa wyższego, była implementacja Deklaracji bolońskiej.

Celem badań było poznanie opinii studentów na temat realizacji postanowień Deklaracji bolońskiej. Podjęto próbę analizy związku pomiędzy opiniami badanych o takich kwestiach jak: wieloetapowość studiów, punktacja ECTS, mobilność studentów, suplement do dyplomu, procedury zapewniające jakość kształcenia, a profilem, kierunkiem, trybem i etapem studiów.

Uzyskane wyniki wskazują na zróżnicowane opinie studentów o narzędziach procesu bolońskiego, znacząca grupa badanych deklaruje brak zdania. Respondenci kierunków praktycznych oraz państwowych szkół zawodowych pozytywnie postrzegają wieloetapowość studiów. Badani, reprezentujący studia II stopnia deklarują, iż studia wieloetapowe wydłużają kształcenie, częściej także wyrażają krytyczne opinie o suplemencie do dyplomu. Przedstawiciele kierunków ogólnoakademickich uznają, iż podział procesu edukacji na stopnie wydłuża kształcenie, jest źródłem dodatkowych obowiązków np. przygotowanie pracy licencjackiej.

Słowa kluczowe: *proces boloński, globalizacja w edukacji, jakość kształcenia, kompetencje zawodowe, ewolucja uniwersytetu*

Uniwersytet to instytucja, której fundamentalnym zadaniem jest zdobywanie i przekazywanie prawdy naukowej. Inne funkcje, przypisywane uczelni, takie jak dydak-

tyczna, wychowawcza, socjalizacyjna, pozostają w ścisłym związku z zadaniem podstawowym (Stróżewski 2008, s. 22–35).

W ostatnim okresie zaobserwowano zjawisko znaczącego odejścia od tradycyjnego pojmowania społecznej wartości wiedzy. Do niedawna edukacja akademicka postrzegana była jako wartość sama w sobie. Jej zasadniczym zadaniem było kształcenie elit społecznych. Obecnie zaś dominuje postrzeganie uczelni wyższej jako instytucji ekonomicznej, komercyjno-przemysłowej, wobec której stawia się oczekiwania szybkiego przygotowywania siły roboczej. Kształcenie opiera się na kompetencjach formułowanych przez rynek pracy (Melosik 2009, s. 63).

Warto w tym miejscu przytoczyć znamienne słowa J.F. Lyotarda, zawarte w książce *Kondycja ponowoczesna*. Autor stwierdza: (...) *wiedza jest i będzie wytwarzana na sprzedaż, a także jest i będzie konsumowana po to, by zostać zwaloryzowana w nowym procesie produkcji: w obu wypadkach staje się elementem wymiany. Przestaje być sama w sobie swym własnym celem, traci wartość użytkową* (Lyotard 1997, s. 30).

Kalkulacje i rozważania o wydajności przeniknęły mury uczelni. Zjawisko to można rozpatrywać w kontekście makdonaldyzacji społeczeństw. Określenie to, zdefiniowane przez G. Ritzera, w specyficzny sposób definiuje czasy, w jakich żyjemy. Studentów traktuje się jako swoistą grupę konsumentów, nastawionych na odbiór szybkiej, sprawnej i przyjemnej usługi. G. Ritzer pisze: (...) *niewiele uwagi się przykład do sprawdzania, czy dla danego przedmiotu liczba tygodni bądź godzin jest optymalna. Najważniejsze wydaje się to, ilu studentów ów system może „wyprodukować” i jakie mają oceny, a nie jakość tego, czego się uczą i co wynoszą ze studiów* (Ritzer 2005, s. 120–121). W takiej perspektywie edukacja wyższa sprowadzona zostaje do swoistego przemysłu nastawionego na sprzedaż usług.

Czy konsekwencją komercjalizacji uniwersytetu jest także upadek etosu akademickiego? Jego zasadniczymi składnikami są trzy uniwersalne wartości: prawda, dobro i piękno. Celem kształcenia akademickiego jest przekaz wiedzy i umiejętności, a także kształcenie profesjonalistów i kształtowanie społecznych elit. Umasowienie edukacji i nacisk na efektywność przyczyniły się do pogorszenia warunków i jakości kształcenia. Nauczyciel akademicki przestaje być mistrzem, jest osobą przekazującą wiedzę i kształtującą kompetencje określone przez rynek, a relacje pomiędzy nim a studentami coraz częściej przybierają charakter anonimowy (Kloc, Chmielecka 2004, s. 9).

Podręczniki akademickiej dydaktyki postulują, aby nauczyciel akademicki był przewodnikiem po świecie wiedzy i wartości (Denek 2013, s. 9–10). Tymczasem kształcenie akademickie przestało być postrzegane w kategoriach intelektualnych, i w coraz większym stopniu staje się wartością użytkową. Dyplom akademicki z symbolu wiedzy i wykształcenia, a więc wartości samej w sobie, staje się towarem, kartą przetargową na rynku pracy (Melosik 2009, s. 69).

Myślenie to bliskie jest nurtowi kredencjalizmu. Przedstawiciele tej teorii, R. Collins i R.P. Dore, zauważają, iż aktualnie edukacja opiera się na systemie dyplomów, które poświadczają zdobytą wiedzę i kwalifikacje. Rosnąca liczba dyplomów prowa-

dzi jednak do utraty ich wartości. Ta swoista dewaluacja dyplomów wywołana jest ich nadprodukcją (Remisiewicz 2013, s. 45).

Przeobrażenia w polskim systemie szkolnictwa wymusiło przystąpienie do Deklaracji bolońskiej. Podpisanie tego dokumentu jest równoznaczne z przyjęciem oraz wdrażaniem wielu zobowiązań, które mają przyczynić się do rozwoju gospodarczego, przeciwdziałania niepokojącym konsekwencjom zmian demograficznych, czy też do upowszechniania równości szans społecznych (Michalski 2008, s. 85–96).

W Deklaracji bolońskiej, zawarte zostały postulaty określające sposoby wykonania zadań, które państwa członkowskie zobligowane są realizować. Są to:

- wprowadzenie studiów dwu- i trzystopniowych;
- wprowadzenie punktowego systemu rozliczania osiągnięć studentów (ECTS);
- wprowadzenie systemu „łatwo czytelnych” i porównywalnych stopni (dyplomów);
- wspieranie mobilności studentów i pracowników;
- współdziałanie w zakresie zapewniania jakości kształcenia (Kraśniewski 2009, s. 9).

Krytyka reform systemu akademickiego nasila się na całym świecie także w Polsce. Stan ten należy uznać za zasadny z uwagi na to, iż zaproponowane zmiany, doprowadziły do odwrotnych rezultatów – obniżenia jakości kształcenia, destrukcji etosu akademickiego, sprowadzenia kształcenia do kategorii towaru uzależnionego od popytu i podaży, obniżenia prestiżu nauczyciela akademickiego. Czy utożsamianie procesu bolońskiego ze wszystkimi negatywnymi zmianami w obszarze szkolnictwa wyższego jest racjonalne? Badacze zagadnienia, między innymi A. Kraśniewski, twierdzą, iż nie wszystkie problemy współczesnych uniwersytetów mają swoje źródło w procesie bolońskim. Masowość kształcenia, obniżenie jakości oferty edukacyjnej, to także efekt działania wolnego rynku i szerzenia się konsumenckiego etosu wśród studiujących.

Metodyka badania oraz uzyskane wyniki

Do realizacji założonych celów badawczych wybrano technikę ankiety audytoryjnej oraz stworzono autorski kwestionariusz ankiety. Dzięki takiemu wyborowi metody badawczej możliwe było zbadanie stosunkowo dużej liczby studentów, przy jednoczesnym zapewnieniu anonimowości wypowiedzi. Zebrany materiał badawczy poddano analizie przy użyciu pakietu statystycznego SPSS 20 oraz arkusza kalkulacyjnego *Microsoft Excel*. Za istotnie statystycznie różnice we wszystkich przeprowadzonych testach uznano te, dla których $p < 0,05$.

Etap terenowy badania trwał od października 2013 do lutego 2014 roku. Dzięki zastosowanemu doborowi próby badawczej udało się uzyskać reprezentację studentów zróżnicowaną pod względem trybu studiów (stacjonarny, niestacjonarny), stopnia stu-

diów (studia licencjackie, magisterskie), kierunku (pielęgniarstwo, położnictwo, pedagogika, stosunki międzynarodowe). Głównym celem prowadzonych badań było poznanie opinii studentów dotyczących realizacji postanowień Deklaracji bolońskiej. Wydaje się, iż próba analizy zapatrywań młodzieży akademickiej na proponowane od kilku lat zmiany w naszym systemie kształcenia jest zagadnieniem interesującym, które może prowadzić do pogłębionej refleksji dotyczącej funkcjonowania słuchaczy w systemie kształcenia wyższego w okresie przemian. Dla potrzeb niniejszego opracowania wykorzystano autorski kwestionariusz ankiety, który pozwolił na określenie stopnia ważności dla respondentów poszczególnych postulatów procesu bolońskiego.

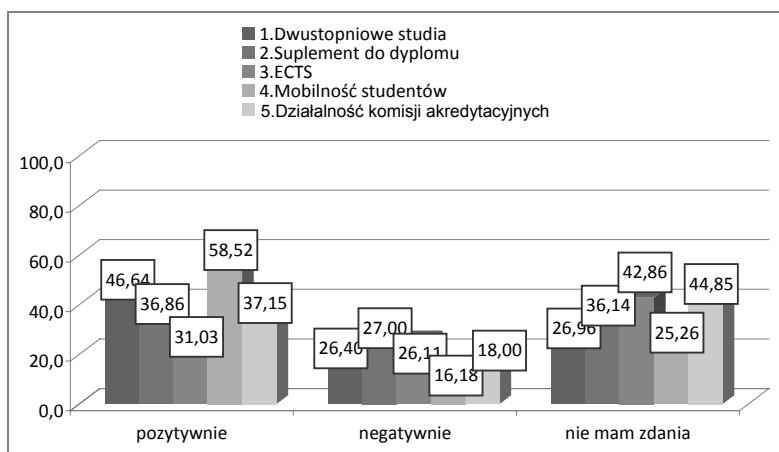
Tabela 1. Populacja badana i jej zróżnicowanie

Dane	Częstość	Procent
Płeć: kobieta	917	86,8
mężczyzna	140	13,2
Ogółem	1057	100,0
Gdański Uniwersytet Medyczny (GUMED)	658	62,3
Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni (AMW)	276	26,1
Państwowe Wyższe Szkoły Zawodowe (PWSzZ)	123	11,6
Ogółem	1057	100,0
Kierunek: Bezpieczeństwo narodowe	79	7,5
Bezpieczeństwo wewnętrzne	50	4,7
Dietetyka	139	13,2
Fizjoterapia	101	9,6
Pedagogika	147	13,9
Pielęgniarstwo	348	32,9
Położnictwo	65	6,1
Socjologia	32	3,0
Zdrowie publiczne	77	7,3
Zdrowie środowiskowe	19	1,8
Ogółem:	1057	100,0
Profil kształcenia: ogólnoakademicki	373	35,3
praktyczny	684	64,7
Ogółem:	1057	100,0
Poziom kształcenia: studia I stopnia	735	69,5
studia II stopnia	322	30,5
Ogółem:	1057	100,0
Tryb studiów: stacjonarne	899	85,1
niestacjonarne	158	14,9
Ogółem:	1057	100,0
Rok studiów: 1	283	26,8
2	174	16,5
3	278	26,3
4	119	11,3
5	203	19,2
Ogółem:	1057	100,0

Źródło: badania własne.

W badaniu ogółem wzięło udział 1057 respondentów czterech uczelni: Gdański Uniwersytet Medyczny, Akademię Marynarki Wojennej w Gdyni oraz dwie Państwowe Wyższe Szkoły Zawodowe. Praktyczny profil studiów reprezentowało 684 studentów, ogólnoakademicki 373 osoby. Charakterystykę badanej populacji prezentuje tabela 1.

Odpowiedzi respondentów na pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety, a dotyczące opinii o poszczególnych narzędziach procesu bolońskiego, oparte były na pięciostopniowej skali. Za opinie pozytywne uznano wypowiedzi: „zdecydowanie pozytywnie” i „raczej pozytywnie”. Za opinie negatywne uznano odpowiedzi: „zdecydowanie negatywnie” i „raczej negatywnie”. Odrębną kategorię stanowiła odpowiedź „nie mam zdania”. Poniżej zaprezentowano wykres (rys. 1) z procentowym rozkładem wypowiedzi studentów o poszczególnych narzędziach procesu bolońskiego.

Rys. 1. Opinie studentów o poszczególnych narzędziach procesu bolońskiego: wieloetapowość studiów, suplement do dyplomu, ECTS, mobilność studentów, działalność komisji akredytacyjnych.

Źródło: badania własne

Niepokojąca jest duża grupa respondentów, deklarująca brak zdania w sprawie wielu kwestii podnoszonych w badaniach. Czy brak opinii należy utożsamiać z brakiem wiedzy o warunkach studiowania? Biorąc pod uwagę pytania respondentów do autorki kwestionariusza, zadawane podczas zbierania danych, można sformułować ostrożną opinię, iż tak jest w rzeczywistości. Znacząca grupa studentów nie wie, czym są punkty ECTS, suplement do dyplomu, czym zajmują się komisje akredytacyjne. Prośby o wyjaśnienia nie dotyczyły, tylko jednego elementu procesu bolońskiego – dwu- i trzystopniowości studiów.

Analiza danych, zróżnicowanych pod względem rodzaju uczelni, w której studiują badani, wykazała istotne statystycznie różnice tylko w zakresie jednego elementu procesu bolońskiego, tj. wieloetapowości studiów. Studenci państwowych szkół zawodowych częściej przychylają się do opinii, iż studia dwustopniowe umożliwią szybsze uzyskanie wyższego wykształcenia oraz podjęcie studiów podyplomowych i specjalizacji. Respondenci ze szkół zawodowych uznają także, iż kwalifikacje uzyskane na drodze studiów dwustopniowych są mniej prestiżowe w porównaniu z tymi, które uzyskiwane są w toku jednolitym. Twierdzą także, iż etapowość studiów sprzyja mobilności, rozumianej jako możliwość kontynuacji kształcenia na innej uczelni. Uzyskane wyniki przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Rodzaj Uczelni (GUMED, AMW, PWSzZ)
a opinie respondentów na temat wieloetapowości studiów

Twierdzenie	Zapis testu Kruskala–Wallisa	Średnie pomiędzy uczelniami	Wynik
Studia dwustopniowe umożliwiają zdobycie wyższego wykształcenia w krótszym czasie.	$X_{2(2)} = 6,16; p < 0,05$	AMW =3,17 GUM =3,23 PWSZ=3,49	PWSZ vs. AMW i GUM
Studia dwustopniowe pozwalają szybciej podjąć kształcenie podyplomowe, odpowiadające rzeczywistym potrzebom zawodowym.	$X_{2(2)} = 12,18; p < 0,05$	AMW =3,58 GUM =3,37 PWSZ=3,68	GUM vs. AMW i PWSZ
Kwalifikacje uzyskane podczas studiów dwustopniowych uznawane są za mniej prestiżowe w porównaniu z tymi, które uzyskiwane są w toku jednolitym.	$X_{2(2)} = 16,60; p < 0,05$	AMW =2,68 GUM =2,57 PWSZ=3,06	PWSZ vs. GUM i AMW
Studia dwustopniowe ułatwiają kontynuację studiów na innej uczelni, zarówno w kraju, jak i za granicą.	$X_{2(2)} = 16,49; p < 0,05$	AMW =3,14 GUM =3,20 PWSZ=3,51	PWSZ vs. GUM i AMW

Źródło: Badania własne.

Analiza uzyskanych w badaniu wyników, zróżnicowanych pod względem profilu studiów, wskazuje, iż badani studenci reprezentujący praktyczny profil studiów (np. kierunki: pielęgniarstwo, położnictwo), różnią się w zakresie formułowanych opinii dotyczących wieloetapowości kształcenia w stosunku do studentów kierunków o charakterze ogólnoakademickim (np. kierunki: bezpieczeństwo narodowe, bezpieczeństwo wewnętrzne, pedagogika, socjologia). Respondenci kierunków ogólnoakademicznych statystycznie częściej uznają, iż podział edukacji na stopnie stanowi przeszkodę, wydłuża kształcenie, jest źródłem dodatkowych obowiązków, np. wymóg napisania pracy licencjackiej. Dane zestawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Profil kształcenia (ogólnoakademicki, praktyczny) a opinie studentów na temat wieloetapowości studiów

Twierdzenie	Zapis testu <i>U</i> Manna–Whitneya	Średnie pomiędzy profilem	Wynik
Studia wieloetapowe utrudniają uzyskanie tytułu magistra, gdyż wydłużają kształcenie, wymagają kolejnej rekrutacji i egzaminu wstępnego.	$Z = 4,38; p < 0,05$	$Og = 3,15$ $Pr = 2,81$	istotny
Studia wieloetapowe są źródłem dodatkowych obowiązków dla studenta (konieczność obrony pracy licencjackiej)	$Z = 4,24; p < 0,05$	$Og = 2,44$ $Pr = 2,11$	istotny

Źródło: Badania własne.

Tabela 4. Poziom studiów a opinie na temat wybranych narzędzi procesu bolońskiego

Twierdzenie	Zapis testu <i>U</i> Manna–Whitneya	Średnie pomiędzy poziomem studiów	Wynik
Studia wieloetapowe utrudniają uzyskanie tytułu magistra, gdyż wydłużają kształcenie, wymagają kolejnej rekrutacji i egzaminu wstępnego.	$Z = 5,95; p < 0,05$	I = 2,78 II = 3,26	istotny
Studia wieloetapowe stwarzają podstawę do zróżnicowania zakresu obowiązków zawodowych w zależności od stopnia ukończonych studiów, na tych samych stanowiskach pracy.	$Z = 3,55; p < 0,05$	I = 3,38 II = 3,08	istotny
Studia wieloetapowe sprzyjają mobilności w trakcie trwania studiów.	$Z = 3,81; p < 0,05$	I = 3,33 II = 3,57	istotny
Suplement do dyplomu, paradoksalnie przez swoją szczegółowość, może ograniczać możliwości absolwenta na rynku pracy.	$Z = 5,76; p < 0,05$	I = 2,97 II = 3,31	istotny
Suplement do dyplomu nie ma wpływu na zatrudnienie, pracodawcy nie wykazują zainteresowania analizą tego dokumentu.	$Z = 7,96; p < 0,05$	I = 2,93 II = 3,49	istotny
Suplement do dyplomu mobilizuje studentów do przemyślanego wyboru zajęć fakultatywnych.	$Z = 6,95; p < 0,05$	I = 3,22 II = 2,64	istotny
Wyniki ankiety oceniającej kadrę dydaktyczną realnie wpływają na jakość kształcenia na naszej uczelni.	$Z = 2,85; p < 0,05$	I = 2,78 II = 2,59	istotny

Źródło: Badania własne.

Analiza danych, zróżnicowanych pod względem stopnia studiów, wykazała istotne statystycznie różnice. Studenci studiów drugiego stopnia uznają, iż studia wieloetapowe

wydłużają kształcenie, a także częściej przychylają się do opinii, że sprzyjają mobilności studentów podczas trwania kształcenia. Respondenci z tej grupy częściej deklarują krytyczne opinie na temat suplementu do dyplomu. Przedstawiciele studiów I stopnia akcentują wpływ wieloetapowości studiów na zróżnicowanie obowiązków zawodowych. Opowiadają się za stwierdzeniem, iż wyniki ankiet oceniających nauczycieli, które są elementem uczelniach procedur oceny jakości kształcenia, mają realny wpływ na jego poziom. Wyrażają także przekonanie, iż suplement do dyplomu ma wpływ na przemyślany wybór zajęć fakultatywnych. Wyniki przedstawiono w tabeli 4.

Wnioski

Przeprowadzone badania uprawniają do sformułowania następujących konkluzji:

1. Opinie studentów o narzędziach procesu bolońskiego są zróżnicowane; zwraca uwagę duża grupa respondentów deklarująca brak zdania w zakresie badanych kwestii.
2. Studenci państwowych szkół zawodowych, częściej przychylają się do opinii, iż studia dwustopniowe umożliwią szybsze uzyskanie wyższego wykształcenia oraz podjęcie studiów podyplomowych i specjalizacji. Respondenci ze szkół zawodowych uznają także, iż kwalifikacje uzyskane podczas studiów dwustopniowych są mniej prestiżowe w porównaniu z tymi, które uzyskiwane są w jednolitym toku kształcenia. Twierdzą także, iż etapowość studiów sprzyja mobilności rozumianej jako możliwość kontynuacji kształcenia w innej uczelni.
3. Respondenci kierunków ogólnoakademickich statystycznie częściej w porównaniu z badanymi z kierunków praktycznych uznają, iż podział procesu edukacji na stopnie stanowi przeszkodę, wydłuża kształcenie, jest źródłem dodatkowych obowiązków, np. wymóg napisania pracy licencjackiej.
4. Studenci studiów drugiego stopnia uznają, iż studia wieloetapowe wydłużają kształcenie, przychylają się do opinii, że sprzyjają mobilności studentów podczas trwania edukacji. Przedstawiciele studiów I stopnia akcentują wpływ wieloetapowości studiów na zróżnicowanie obowiązków zawodowych.
5. Badani reprezentujący studia drugiego stopnia częściej deklarują krytyczne opinie na temat suplementu do dyplomu.

Bibliografia

- DENEK K., 2013, *Uniwersytet. Między tradycją a wyzwaniem współczesności i przyszłości*, Edukacja Humanistyczna, nr 1(28), Szczecin.

- KLOC K., CHMIELECKA E., 2004, *Dobre obyczaje w kształceniu akademickim*. Materiały z ogólnopolskiej konferencji zorganizowanej w dniach 20–21 maja 2004 r. w Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Wydawnictwo Fundacji Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych, Warszawa.
- KRAŚNIEWSKI A., 2009, *Proces Boloński to już 10 lat*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa.
- LYOTARD J.F., 1997, *Kondycja ponowoczesna. Raport o stanie wiedzy*, przeł. M. Kowalska, J. Migalski, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa.
- MEŁOSIK Z., 2009, *Uniwersytet i społeczeństwo. Dyskursy wolności, wiedzy i władzy*, Wydawnictwo Impuls, Kraków.
- MICHAŁSKI B., 2008, *Konsekwencje procesu bolońskiego dla rozwoju gospodarczego i międzynarodowej konkurencyjności gospodarki*, [w:] M.G. Woźniak (red.), *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy w kontekście spójności społeczno-ekonomicznej*, Zeszyt nr 13, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów.
- REMISIEWICZ Ł., 2013, *W stronę holistycznej socjologicznej teorii egzaminu*, *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, nr 3(63).
- RITZER G., 2005, *Makdonaldyzacja społeczeństwa*, przeł. L. Stawowy, Wydawnictwo Muza, Warszawa.
- STRÓŻEWSKI W., 2008, *O idei uniwersytetu*, [w:] A. Grzegorzczak, J. Sójka (red.), *Fenomen uniwersytetu*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.

The realization of the Bologna Process in students' opinions

University is an institution whose fundamental task is to gain and distribute scientific truth. Until recently, academic education was seen as a value itself, nowadays, however, a university is often considered an economic institution, expected to swiftly produce workforce. Due to such perspective, higher education is degraded to a peculiar branch of industry, whose essence is to sell its services. An academic diploma instead of being a symbol of knowledge, has become another commodity available on the market. The thing that forced the transformation of the higher education system was acceding to the Bologna Process.

The aim of the research was to get to know students' opinions concerning the realization of the Bologna Process resolutions. An attempt to analyze the connection between the opinions of the students on such matters as multistage studies, ECTS points, students' mobility, a diploma supplement and procedures ensuring the correct education quality in terms of a profile, department and stage of studies was made.

The results indicate various opinions among students concerning the Bologna Process with the majority of them declaring not having any opinion about it at all. The respondents of the practical fields of studies and state vocational schools are positive about the multistage form of studying. The group representing the 2nd stage of studying declare that multistage studies make education process longer and they are often more critical towards the diploma supplement. The representatives of general fields of university studies declare that the division of the education process into degrees, makes the process longer and is the source of extra duties, for example, writing a B.A. dissertation.

Keywords: *Bologna process, globalization of education, quality of teaching, professional competence, university evolution*